

Іван Ольбрахт.

ПЯТИЙ АКТ.

Драматичний нарис на одну дію.

Переклад з чеського Л. М.

Видання „ВЕСЕЛКИ“.

КАЛІШ.

Друкарня „Видавництва „ЧОРНОМОР“.
1923.

Іван Ольбрахт.

ПЯТИЙ АКТ.

Драматичний нарис на одну дію.

Переклад з чеського Л. М.

Видання „ВЕСЕЛКИ“.

КАЛІШ.

Друкарня „Видавництва „ЧОРНОМОР“.
1923.

ДІЄВІ ОСОБИ:

ОТАМАН. ЖІНКА. ПАН. ПАТЕР. СЕЛЯНИН. II селянин. III селянин. Селянин з глухим голосом. Сумний селянин. МІЩАНИН. II міщанин. III міщанин. Самовпевнений міщанин. Шляхтич. Кат.

Селяне. Мішане. Панський почет. Катові підручні.

С Ц Е Н А:

В'язниця. Кам'яна постіль, жменя соломи на ній; квартга з водою й буханок хліба. Залізні двері з великим важким замком, що риклять протягом під час відмикання. Загратоване вікно, ѹ усе останнє так, як було вже багато разів описано докладно авторами школи романтизму й часто бачилося на сценах при виставі Історичних п'ес. На могутніх камінчях і в щілинах між ними загніздилася пілсінь. Є тут темно, зімко й вонко. Рачок.

ЯВА ПЕРША.

ОТАМАН і ПАТЕР.

ОТАМАН ПОВСТАНЦІВ виглядає таким, як завше ми звикли уявляти керовників здмілених повстань і переможених думок. Людина в повних літах, блідий від пережитих мук і скорбот, з гарним густим вусом і сумними очима. Закований.

Патер, О. Кипріян, член управи Братства Ісусового, теж не порушує усталеної уяви про таких людей. Високий, худий, а очі палають вогнем переконання. Руки гарних біліх рук зрівноважені й театральні.

ОТАМАН—(сидить на постелі, дивиться в землю й підводить очі лише тоді, коли розмовляє з патером.)

ПАТЕР—(стоїть коло нього й говорить)—Розваж сам, чи смієш насіятися, що зглянеться над тобою Господь Милостивий, який буде стояти коло тебе в хвилину смерті й запровадить тебе до Свого царства? Вдалося мені вивести тебе з нетрів кевір'я, ти зріксся противної науки слова Божого й науки апостольської, покаялся й повернувся до лона Церкви. Але для спасіння не вистачає самої віри, знай, що віра без діла мертва є. Світ помину!.. Бо що є світ?...—Середовище марноти, торг зводників, скриня жалів, держава огидного діявола, манірагора, карша з сичавиці, жоловий танець, велика клітка, в якотрій замкнено божевільних, багно ведміжа. Тіло помину!.. Бо що є тіло?..—Живе багно, жир хробаків, мішок всілякого бруду, побілена труха.

І спісля прийде суд!.. Ох, ви божевільні, що більш боялися людської немилости, ніж суду Божого! Прийде Син Людства і всі янголи з Ним і зберуться перед Ним усі народи. І розділить їх марізмо, як чабан відлучує овець від кіз. І скаже до тих, що ліворуч: „Йдіть від мене, прокляті, до вогню вічного, уготованого діяволом! Й ягелам його! Горе! Горе!.. Де подівся світ, де слава, де розкоші, де майно, де всі марнощі? Розлетілися!..—Як тінь як сон, як дим... Пекло... Вогонь палає!.. Тіло я душу пронизує... Вічно горить і ніколи не відущає. Вогненними язиками сягає до вершин і знову по землі плаzuє, як пес, що ноги панові облизує; весь простір заповняє й знову сх!.. палить так, що жар земних вогнищ ковалських проти нього як вогонь мальований. А посередині гойдається велетеньська потвора Й едні дві слові співає: „вічно, вічно!..“ Ох, бійся пекла Й зроби, як тобі наказую. Послухай так само, як проваджений жахом послухав ти, коли я навчав тебе віри.

ОТАМАН—Вірю глибоко й упевнено, пан-отче! Але то не був страх, що мене привів до правди. Повірив, бо мене Бог просвітив.

ПАТЕР— Так, Бог тебе просвітив мною, негідним слугою Своїм, самотою, котру тобі зіслав, мудростю, котрою промовляє перами святих, чиј книги послав тобі до визнання! І наказав тобі наочно, що звернув увагу на твое каяття. Разом з поверненням до віри вивів тебе з темряви підземної сюди, в місце ясне й тихе, де нічого не бажаєш, окрім волі, що в загубою для тих, хто не вміє нею користуватися. Але Я воля поверне, коли накаже Бог...

ОТАМАН— Як можна розмовляти про волю, отче? Хіба на майдані теслярі не збивають шибеницю й хіба не чути через камінні стіни дзвінкого відголосу молотків? Чому ж ви самі не принесли мені перед хвиллю цієї звістки?

ПАТЕР— (суворо)—Жаден волосок не спаде з голови людини без волі Найвищого. Але навіщо розмовляти про волю? Про душу твою розмовляємо. Многого є в тебе досяг сиюю Божого слова. Ти відрікаєшся, хаючись, і нині прооказуєш „Вірю“ Я я знаю, що не лише устами, але й серцем проklärяв еси архієретика Гуса, виродків рекла Лютера й Кальвіна й огидну секту пікарську та зрікся помилок, якими тебе діявіл спокушував. Але проте єдиного досягнено не було. Не візнав мерзотності повстання, котрим іерував, не виявив каяття й бажання власті земному панові до ніг, запри认清ти на вірність й визнати провину.

ОТАМАН— (робить рух, якби хотів щось сказати).

ПАТЕР— Мовчи! Мовчи й не вимовляй ані слова, бо знаю, що було б гріхом.—(Його мова стас прудкою й руки залаштими) —Гордість, гордість в тобі промовляє, омана діявольська, гордість—найстрашніший гріх катані. І на буде милосердя для гордих!..

ОТАМАН— Наші права...

ПАТЕР— Про права балакаєш, голова гордогита? Про

права—в хвилю, коли я з тобою розмовляю не про права, а про смертельний гріх твоєї душі. Зверхи́стъ встановлена Богом! Сам Христос це сказав і святий Павло, вчитель народів; майзапекліші еретики візнають цю істину святу, я невіра Гус у своїм останнім листі теж візнає. Три роки ждав пан, що прийдеш, перепросиш і даси добрий приклад усім останнім. Три роки я тобі нагадував, прохань і погроз не шкодував. Тоді наказав пан покарати тебе... Кайся... Прийде суд!. Ні, не буду говорити про те, що може ще тоді, в останню хвилину, викаже пан до тебе милосердя, наколи скориша.

ОТАМАН--Не жадаю милосердя.

ПАТЕР— бо що є милосердя пана земного супроти милосердя Пана на небесах? Що смертне тіло супроти несмертельнії цущі? Не про мінливу облуду, що є мечем у руках злого, клопочуся, лише про твою душу.

ОТАМАН—(тихо)—Кажете, пан-отче, що маю вчинити? Маю власті Йому до ніг і сказати: „пане, наші права, королям нам дані, підписами й печатками їхніми ствердженні, були лише вітер, королівська присяга—лише брехня; боротьба наша, що провадилася їхніми іменами—лише огидне повстання! Ти, котрий забрав від нас спадщину, ти є правий, ти, що спалив присяги мертвих, пробач нам?“

ПАТЕР— Так. Мусиши власті на коліна перед Паном небесним і паном земним та сказати: „пробач нам, бо ми блудили, пробач нам, бо гордість володіла серцем нашим“. Є година остання й у хвилю, коли буду складати Богові часті й хвалу, а Суддя мене запитає про душу твою, відповім: „я не винен, Господи!“ Кайся! Памятай про пекло!

ОТАМАН—(довго мовчить, потім говорить тихо) Бог мені не наказує так вчинити.

ПАТЕР— Брешеш! Бог наказує тобі так учинити. і я тобі наказую це іменем Його!. Ні, ні, я тебе прошу, благаю тебе іменем Господа Христа, іменем спасіння твоєго; сха-

меніся Й-не відходь чи смертельним гріхом на душі..
Сину мія!..

ОТАМАН—(схилє голову низько на груди й сидить мовччи) — Буду молитися.

ПАТЕР— Отак, моліся з цілим запалом! Він тебе вислухає й збавить від покуси. Бо не можна зволікати. Як скопити тебе кат, а його підручні, в червоних шапках зважуть твое тіло ймотузя боляче вп'ється в твое тіло, як будуть зволюти тебе через ринок до шибениці—тоді вже не буде коли. Смерть тебе очікує міцніша зброєю, як Самсон, що воював на полі ізраїльському. Діявол прийде. На поперечці шибениці побачив сидячаго павича, бо в подобі павича з'являється перед смертю гордовим птахом з розжереними очима, котрі з різким реготом на тебе упиратиме, з огидними ногами й хвостом, розіп'ятим у проклятті баря з потеречки шибениці. Та не буде вже можливості й слово вимовити, бо душа й тіло буде охоплена жахом! Кайся й корися, поки є час. Бідхожу, бо й інші душі довірили мені Господь, але маю надію, що сьогодня дась тобі Бог нагоду одним словом спокутувати гріх і зберегти душу. (Піднімає циновий хрест з розпяттям і наближує до усіх вязниці).—Хай же славиться Господь Ісус Христос!

ОТАМАН—(цілує хреста)—Аж на віки вічні. Амінь.

ПАТЕР— З Господом Богом!

ОТАМАН—З Господом Богом!

ПАТЕР— (стука до дверей)—Відчини! (Невидима рука одчиняє йому двері)

ПАТЕР— (зупиняється ще в дверях, піднімає хреста високо над головою й кличе)—Молися! (Відходить).

(Замок заскрипів, ключі забрякли. Доноситься лише глухий відгомін кроків патера, що йде коритаром і сходить по сходах. Потім тиша.)

ЯВА ДРУГА.

О Т А М А Н .

ОТАМАН—(сидить на постелі, дікті спер на коліна, а чоло на долоні. Вельми довго так сидить. Зовні чути стлумлений гамір і глухий стукіт молотків об дерево. Потім встав...)

Не можу... Воже, Ти бачиш, що не можу. (Ходить з кутка в куток засмучений і замислений, зір вставна перед собою ген-ген далеко, кудись за вожже камінні стін ідалеко за майдан, що гуде під його загратованими вікнами. Зупиняється й прислухається до стукоту молотків)

Теслярі збивають шибеницю. Юрба навколо вже чекає. Ну, то що ж? Бог цього хотів і не могло буди інакше... Але що це наговорив отець Кипріян про милосердя? Говорив образами. Віру... (Знову довго ходить по вязниці й потім зупиняється) Ні... Не скорюся й не перепрошую. Тиран чекає моєї присяги, бо мое слово має значіння, але друзі також ждуть. Мене зрадою сколили й кинули до вязниці, але вони живуть... живуть. Є розкидані по хатах сіл і в міських домах, у зловішій мовчанці й рішучості, як тоді, а в потайних скованках жителі ховають зброю. Сходяться в безисячні ночі в одданеніх місцинах краю й лісах, радяться й збираються, точать свої мечі, обковують ціпні й настальовують стріли. Нове повстання підготовляють і нову боротьбу. Мої друзі! Вичікують лише години й геровника. Я, що провадив іх, вже не поверну... віру... Але прийде другий, муж міцний і великий, нова сила повстане з моєї крові й стара боротьба розпочнеться заново, загуде до вух живих зрадників, за правду, за право, до перемоги й волі... (Глядить вперед і очі його палають). Як то було?.. Ага!.. Ми підняли селян і міське населення. Боролись за закон Божий і свою праву... У вірі помилочни-

ся, що правда, яалися обманути себе брехливим пророком. Була помилка в тім, чому вірили... Але права? В цих правах не могло бути помилки! Були списані на пергамінах і в металевих мисочках, завішених на шнурках з сорокатого шовку, були влиті великі червоні печаті; мали чорне готицьке письмо й ініціали, чудові ініціали зі зплітів во-лосяніх і тіньових рис, що будили святий страх і шану.. Й підписи короля на них були.. королів.. Заховані були для нас з дідз-правдів, любили їх, берегли, як око, я не відважувалися про них навіть голосно балакати. Лише в хаті, зібравшись увечері, коли вогонь у печі палає,—виковляли ми з побожним страхом їхні назви та імена королів, давно померших і сповідали про них тим, хто їх ніколи не бачив. Вже прадіди за них умирали й святість їхньої крові змішалася зі святостю королівських присяг. І ми билися.. билися.. Як це було тоді?.. Ох! Полум'я хлистало в пітьму ночі, злотне, червоне й синізвате! Гай-гай! порскало й гучало, ширило червону заграву й жерло, жерло ковтало той проклятий палац його рабів, танцювало по кривих стріях і вежах, в його дрібні бичі смагали боки та стегна голих статуй під балконами, я з радості верещало, реготало, співало дику пісню.. Ох, ох! Це було одне вогняне озеро; за тріскаючими вікнами їхніх хімнат одна червона заграва. І там горіли вони! Бийте, вбивайте, жадного не жалуйте! і вони там горіли! Я був отаманом! Я, я! Я збурила цілу країну, я перший кинув смолоскип, я провадив їх до святого бою за право, за віру, за закон святий проти ворогів і римського антихриста. (Отаман нараз спритомлює.. Вертас до памяти й стає обнятий жахом, з широко розкритими очима. Помалу й з жахливим подивом од власних слів, підносить руки до голови й хапається за неї).. Боже!.. (Лише шепче це слово, ніби не може стяминти, що сталося).—Святий мій патроне, не залишай мене!.. Грішу... (Його слова згучать одчасм, а об-

личчя має вираз безмежного жаху).—Грішу я годину останню, а молотки теслярів стукотять, стукотять... Боже, змілуйся над мною! (Наближаються кроки к-причарем. Забрязчала в'язка ключів. Ключ входить у замок).

ОТАМАН—Йдуть за мною. (Засув гремить. Отаман з очима впертими на двері посувався помалу до стіни. Тисниться до неї плечима й руками конвульсивно стискає каміння в шілинах стіни...)—

Боже, змілуйся над грішною душою моєю!.. Ні, все таки не можна прохати вибачення... Боже, Ти знаєш, що я не винен... Хутко—вмирати й треба бути міцним у годину смерті.. Отча наш, що єси на небесах, хай святитися ім'я...

(Двері відчиняються).

ЯВА ТРЕТЬЯ.

ОТАМАН і ЖІНКА.

ЖІНКА—(Зупиняється коло дверей. Двері за нею зачиняються).

ОТАМАН—... Твое, хай буде всяка Твоя як на небі.. (дивиться на жінку, не пізчуючи її. Раптом пізнав).

ЖІНКА—(робить кілька кроків наперед і обе кидніється назустріч)..

ОТАМАН—Кохана моя, кохана!

ЖІНКА—Коханий! (Кладе йому голову на груди й починає тихо плакати).

ОТАМАН—(гладить її коси й дивиться зі зворушенням, яко що не щезло, кудись уперед, через її голову. Говорить як через сон). Кохана моя! Кохана моя! (Шілус її)— Ну, досить! Не плач, моя любко! Я покиринаєм з усім.. Як діти?

ЖІНКА—Ой, як діти?!

ОТАМАН—Здорові?

ЖІНКА — Здорові.

ОТАМАН—Я думав, що за мною йдуть, але не боюся смерті, вмру, як муж, дітям не треба буде встидатися мене. Я ім'я батька вимовляти мути з гордостю. Справа наша була справедливою, а зістали ми переможеними лише тому, що Бог у цей час не мочом нашим, але кров'ю нашою хоче довести правду.

ЖІНКА—Не говори так! Радісну вістку несу тобі. Та проте так боєся.

ОТАМАН—Радісну вістку?

ЖІНКА—Пак тобі вибачить, наколи скоришся.

ОТАМАН—Не жадаю милости! Не хочу!

ЖІНКА Проси!

ОТАМАН—Ні!

ЖІНКА—Не для себе — для нас проси.

ОТАМАН—Ні, вмру!

ЖІНКА—(пада рапторо йому до ніг і почина ридати: Обіймє йому коліна)—Ой, проси! Проси!

ОТАМАН—(намагається визволитися)–Зрозумі! Не можу!

ЖІНКА—(що тісніше тулилась до ніг і не пускає)—Не убивай себе я нас! Проси!

ОТАМАН—Маю покорою поставити свою невинність під підозріння! Встань; я допроваджу мене до злих слів..

ЖІНКА—(в розпуші). Повстання подолано, крізь кров здушене; нічого не досягнеш своєю впертостю,—вб'єш лише себе я нас. Усі вже скорилися, обіцяли послух, заприсягли на вірність і було їм вибачено. Все ж, як було перед повстанням, ніхто не хвилюється я не думає про спір, усі коло своїх плугів, ремесел і родин. Лише ти, ти в самоті.

ОТАМАН—Балакаєш про земні речі, бо до земного тягне тебе твоя жіноча природа. Коли б наявіть я був самітний—сам буду я хочу обстоювати правду аж до смерті.

ЖІНКА—Так ось говориш, так нас вбиваєш—мене я

своїх дітей. Не він, якого ти ненавидиш і проти якого провадив боротьбу, є нашим ворогом, але ти, якого ми кохали. Ти, що робиш мене вдовою, а дітей сиротами. Навіщо? Скажи хоч «дину причину я я відійду від тебе з сухими очима. Скажи, що принесеш цим хористі старцеві, який заходить від хати до хати за кавалком хліба, скажи, що хоч прибитий зливовою колосок підіймеш з землі свою смерть—не побачиш навіть сльозинки в моїх очах, і я буду гордо знosiти печаль свого вдівства я глядіти на плач сиріт по тобі.

Все, за що боролися, пішло намарне я позовано. Не знаю, що то було, не розуміюся на тім, але знаю, що воно змерло. Нічого не буде я нічого не зайде з твоєї крові. А що я буду відповідати дітям, коли запитуватимутъ: чому немає в них батька? Заллуюся слізами я стулю губи, щоби не сказати: „Ваш батько був недобра людина!“ Навіщо хочеш вмирати? Відповідай, коли маєш досить відваги! За-для гордошів своїх? Гордоші кохаєш більше, ніж життя, своє ім'я більше, ніж жінку, якою кожне зіткнення малежало тобі, ніж дітей, хотрих я в болісті породила. Іди, яди, послухай мене, благаю тебе іменем нашого кохання, іменем наших дітей, іди, відкинь гордоші, скорися, збережи не себе, але збережи нас!

ОТАМАН—Не можу.. Ти помилляєшся, не вибачив би мені ніколи. Я не хочу.

ЖІНКА— Вибачить. Я була в нього.

ОТАМАН—(з жахом) Ти? Ти була?

ЖІНКА— Так! Не боюся твоїх поглядів. Була.

ОТАМАН-- Ти?

ЖІНКА— (говорить твердо я упевнено)—Сказав: коли прийде я скориться—вибачу йому.

ОТАМАН—Це... це казав?

ЖІНКА— Так, це казав.. Має більше милосердя до ме-

не, ніж ти.

ОТАМАН—Коли ти там була?

ЖІНКА— Учора. Ходила до отця Кипріяна сповідатися. Просила його часто, щоб доловіг мені принаймні побачити тебе, й він завжди відмовляв мені до майбутнього. Ходила я до нього радо й часто, бо він ласкавий, подавав мені відомості про тебе, й я в горькій тузі розважалася принаймні відомостями, що ти здоровий, що тобі дали яснішу кімнату й поліпшили їжу. Аж учора сказав мені: „Йди і проси! До пана тебе пустять. Коли прийдеш до міста—то побачиш на майдані шибеницю, але не бійся: буде Йому вибачено, наколи послухає мене й тебе. Йде про спасіння його душі!... Так, це також сказав. Так. Не знаю, навіщо це сказав. Пішла я до замку, пустили мене й не боронили мені, впала Йому до ніг.

ОТАМАН—Ти... ти?

ЖІНКА— Я просила іменем Христа за себе й за невинних дітей.

ОТАМАН—А він?

ЖІНКА—Простити!

ОТАМАН—Розмовляла з ним, бачила його?

ЖІНКА—Ти ніколи його не бачив і це велими зле, що ти його ніколи не бачив. Він гарний і ласкавий і вся його постава тільки величавістю. Ішла я через його чудові сади, як у казці. Старі дерева стояли там довгими, рівними алеями, а між їх віттям біліли ряди статуй, чудових чоловіків і жінок. Усюді були люди й усюди гралися діти, бо він любить дітей, і відій до його садів є вільний для кожного. Перед брамою замку стояла юрба жебраків, його ялмужник роздавав їм гроши, й вони благословляли його ім'я. Мене провадили яснimi коригарами до його покою. Я уявляла собі все цілком інакше.

Уявляла велику кількість двірських, безліч кімнат з холонами, оздобленими золотом і самоцвітами; багато скар-

бів і рідкого посуду; уявляла коминок, у котрім палає заморське дерево. Нічого того не було. Так просто й мило, ніби не на нього звернені очі цілої країни. Це була велика саля, цілком скромна й без оздоб, з велетенськими вікнами, через які линуло сонячне світло на його сиву голову. Він сидів за столом. і я сказала собі: це він? Хіба можливо, щоб це був той, про котрого я чула стільки злого, кровожер, скупий, віроломний, ворог, здирщик тих нашими правами, тиран і неприятель Божий. Який був гарний і постійний. Він старий і волосся в нього біло, як молоко, зі срібним вібліском. Серце в мені тъхкало.

„Чого бажаєш, добра жінко?— „добра жінко“ сказав мені й звернув до мене свої лагідні блакитні очі; мене в мить залишив страх, і я зрозуміла, що він не образить мене, що він добрий і милостивий. (Плаче).

ОТАМАН— Ні. Не можу (Йде до постелі й сідає на ній)— Не можу. (Хвиля тихні).

ЖІНКА—(вкликає коло отамана й обіймає його. Її голос бренить м'яко). Любий, єдиний мій, уступи, змінийся наді мною. Чекаю вже три роки. І гвое господарства тебе чекає. Що з ним станеться, коли не буде певних рук, які карували б ним. Як би ти лише бачив! Благословення Боже зійшло над краєм, все зелене та рожівіше, й земля чекає пана, щоб віддати Йому все, що вродила. За селом напивається пшениця; ціла околиця не памятає такого колосу, є густа, з повним колоссям, стебла стоять, як паночками рядочками (я сама її розсівала), й така висока, що людина в ній заховався. Найстарші люди приходять подивитися, хитають головами й халять.

ОТАМАН—(сидить нерухомо на постелі, голову спер на руки, а очима вп'явся до жінчиних уст).—Оповідай, оповідай! (Це скорше шепче, ніж вимовляє).

КАЖІН— Цілий довгий лан я насадила її. Торік ми там

мали конюшину; рік був сухий, два місяці навіть теплою росою не зросило, сонце в день пекло, ночі були сухі й земля затверділа, як тік. Та про те трохи вродило, паші нам вистачило, ще й сусідам я могла трохи позичити. Що ж сталося нашим лукам коло потока під час засухи? Та ні, це кепсько на було й багато краще, аніж того другого року після нашого весілля, того логаного року. Пам'ятавш? Сто разів за день і за ніч виходив ти засмучений на горбок і ходив, виглядаючи єдиної спасительної хмарки на обрію; скільки я наплакалася вечерами вдома, схилившись над дитячою білизною, яку шила. Пам'ятавш, мій любий?

ОТАМАН— Так, так, оповідай!

ЖІНКА— За гаем маслю буряки, на горбках овес, під хатою я насадила маркви, під ліпсою—жменю маку, за стололою стоять жито, прекрасне жито, благослови його Боже! А ліси! Ти ж так їх любив! Не пізнав би тепер своїх лісів. Зруби так піросли, що навіть з-яця не застрелив би, а гай коло дороги вже світиться. І старі ліси теж змінилися. Змогутніли й покращали. Ти тут був без світла й без повітря, а вони ссали експлу з ясного сонця й життя з матері землі! Ой, була б забула! Чи пам'ятавш щепи за льохом, я ще помагала тобі пересаджувати...

ОТАМАН— Оповідай, оповідай!

ЖІНКА— Чотирі з них вже торік зародили. Ганнуся сака збрала овочі, ми поклали їх в коморі на поліцю, вони там... очікують приходу господаря. Господаре, все твоє—тебе очікує. Чекаємо на тебе; я усе таке красне! Ти ж прийдеш? Сьогодня прийдеш! Сьогодня!

Знаю це направду, й так яскраво уявляю собі. Йди господаре! Чекає тебе твій дік, Хата вхідлена, сволоки свіжко витертого олією й стіл вже накритий до твого приходу. Над дверима й вікнами ми позвіщували вінки. З дітьми плели їх увечері, а вони говорили: „Завтра прийде

тато“. Вони в білих сорочечках, такі чистасенькі! Я раді сьогодняшньому святові, стоять на горбочку за хатою, дивляться в бік міста й чекають. Твої діти. Усі ми очікуємо. Твій дім, твій стіл, наша постіль і мої обійми тебе чекають. Наша весільна кімната пахне яблонею, в ній тихо й гарно.

Й мої уста тужать за тобою. Прийди, любий мій, моя дружино, гарний і добрий, кохаю тебе, кохаю тебе над усе на світі, тужу за тобою... Мій... Мій...

ОТАМАН—(сидить на постелі півлежачки, очі замкнені, а на устах ледве помітний солодкий усміх спогадів.

Потім чути на скодах чиєсь крокі й ключ рипить у замку).

ОТАМАН—(ледве чутно, цілком споміло й ніби через сон)—Ідуть за мною... Усе марнота... Як сон, як тінь, як дим.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

ОТАМАН І ПРИЯТЕЛІ.

До в'язниці входять бувші повстанці й приятелі отаманові: п'ятеро селян і четверо міщан. Усі стоять якось несміло коло дверей; міщаю трохи наперед, селяне коло самих дверей.

ОТАМАН— (зі здивуванням йде назустріч)—Вітаю вас!

ПЕРЕДНІ—(подають йому руки й кажуть один по одному)—Здоров був! Тиша. Всі мовчать. Ім ніби неприємно, що прийшли).

ОТАМАН— (розплачено посміхається)—Пустили вас до мене?..

МІЩАНИН— Так. Ми просили отця Кипріяна. Й він замо-

вив за нас слово.

ОТАМАН— Патера Кипріяна?
Павла.

ОТАМАН— Прийняли хреста?

ІІ МІЩАНИН— Прийняли.

Знову тиша.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ. Так прийняли.

ІІІ МІЩАНИН— І ти прийняв...

ОТАМАН— І я прийняв. (Тихше) Зрозумів, що краще. Ми починалися в тім, чому вірили. Не Істинно вірили...

СЕЛЯНИН— (з подивом).— Не Істинно?

МІЩАНИН— Так, знатно. Попи розголошували з амвонів, що ти відрікся.

ОТАМАН— З амвонів?

ІІ СЕЛЯНИН— Тож по селах розголошувано через старостів.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ— Ми не хотіли вірити... Думали, що нас обманюють. Тому все так.

СЕЛЯНИН— Так, ми не хотіли вірити.

Знову тиша.

МІЩАНИН— Але треба сказати поправді: це впливало; народ скорше приставав на нову віру як цілями юрбами про-клавав у костелак „Вірую.“ Не опирався.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ— Тому все так.

СУМНИЙ СЕЛЯНИН— Багато крові було пролито за віру. Розгніався Господь і послав янгола свого.. Я відрікся.. Відрікся, відрікся... А брата забили. Опираєшся. Зглянувся над ними Господь і послав Яому смерть від драгоманської шаблі, а не на границі, як перше хвали. Перед током Яого забили, ранили в голову, коли вели Його в майданах, а він голосно славив Бога. Кров всяка в землю. Тому Й названо поле те полем хрови аж до цього дня.. Брат вже був старий, діти його були на ногах..

А в мене діти маленькі.. Я теж проказував „Вірую“ і відав книги.. Египтянам подавав руки і Асирійцям, аби насититися хлібом...

Тиша. Отаман дивиться в землю. Всі мовчать.

ОТАМАН— (робить кілька кроків як знову зулиниться).
Тиша.

ОТАМАН— Шибениця вже стоїть?

СЕЛЯНИН— Стоїть.. На майдані.

ЖІНКА— Починає плакати.

ОТАМАН— (підъ посміхається)— Стоїть! Багато народу чекає,

ІІ МІЩАНИН— Багато,

ІІ СЕЛЯНИН— Прийшли тебе попрашати.

ОТАМАН— Куди обернute?

ІІІ МІЩАНИН— До виходу. Перед ратушем.

ОТАМАН— До виходу! і прийшли попрашати Багато!

ІІІ СЕЛЯНИН— Де які лише так, подивитися, але попрашати багато!

ТАМАН— Багато.. А що після буде

(Ніхто Яому не відповідає).

ОТАМАН— (Знову ходить по вязниці.. Зулиниться й запитує з притиском) А що після буде?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНИН— Не розуміємо, про що думаєш.

ІІ СЕЛЯНИН— Кажуть, що тебе будуть четвертувати.

ОТАМАН— Четвертувати.. Ні, ні, не про це думаю, але.. після, після! Що після буде?

ЖІНКА— (палко) — Чому не відповісте Яому? Чому не скажете Яому, що буде після того, як кат в ним скінчить, в я вістаку вдововою, а мої діти сиротами. Чому не скажете Яому, що розійдеся з видовицька тиханько по хатах, до своїх плугів, ремесел і родин, що навіть не рушиться рука, щоб помститися за нього, що все вже страшно, програно, що все намарно, що замре за ніщо, що не буде нічого, нічо-

го, нічого?!. Ви, ви.., ви! скорилися, вам вібачено, ви живете, маєте жінох і родини... ви, ви! Чому цього дому не скажете?

ОТАМАН—Це так?

ІІ СЕЛЯНИН—Що робити?

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Все намерно! Ми програли.

Тиша.

ІІІ СЕЛЯНИН—Кажуть, що пан змілюється, наколи скоришає.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Кажуть. Ми не хотіли вірити: думали, що нас обманюють. Але, здається, так вже буде.

ОТАМАН—(повторює питання):—Чи так?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—Так!

ОТАМАН—А наші права?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—(знизує плечима)...

ОТАМАН—Відповідай, відповідай же! Що ж наші права? Ваші права? Немає вже їх?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—Немає.

ОТАМАН—(з жахом)—Нема? Наших прав, даних нам королями, стверджених присягами мертвих, освячених віками і кров'ю предків, їх немає? Наших прав, списаних на пергамінах, що пережили століття, прав з печатками й підписами немає?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—Печаті було зірвано; а права спалено.

ОТАМАН—Що ж це значить? Вмерли присяги й вмерли імена королів?

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—Вмерли! Королі вмирають і приходять інші. Мертві королі багато брешуть, може стільки, скільки й живі. Не можна покладатися на королів. І поки живуть, не можна.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Ні... Королі є ли-

ше королі... і мертві.

ОТАМАН—(до самовпевненого міщанина).

—Ти брешеш! Ти в очі брешеш! Не вмирає королівське слово, віки перебуде, світи перестоїть; не можна знищити присяг, вони існують до кінця світу, а їх слава до віку; немає нічого, що б зменшило їх силу.

САМОВПЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—І права стирють. І змирають з тими, хто не вмів їх боронити. Чи ми позбулися їх з власної провини, чи з чужої, хто знає? Але цього тяжко доколуватися й ніхто не питав про це.

ОТАМАН—Брешеш! (До першого міщанина).—Зможеш ти жити без наших святих прав?

МІЩАНІН—(знизує плечима)...

ОТАМАН—Не відповідаш! (до одного з селян)—А ти?

ІІІ СЕЛЯНИН—(спускає очі додолу й мовчить).

ОТАМАН—(до "міщанина")—А ти?

ІІ МІЩАНІН—(вагаючись)—Не знаю, що в них було написано. Я ніколи не читав їх, письмо було ще зі старих часів і латинське, а я не вчився латині...

МІЩАНІН—Треба повернутися до ремесел і торгу, бо вони гинуть.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Тожко буде жити!

ІІІ СЕЛЯНИН—Я теж не знаю, що в них було написано. Але підписи королів на них були... королів; це знаю, сам бачив, на власні очі...

ОТАМАН—(ходить кутко по в'язниці)—Так! Ох, тому так?.. (Зупиняється)—До Петро Долішкій?

СЕЛЯНИН—Спалили його.

ОТАМАН—А Хома Гагірний?

МІЩАНІН—Повісили.

СУМНИЙ СЕЛЯНИН—Був вільний. Не мав ані жінки ані дітей, і господарства також не мав. Був бідний.

ОТАМАН — А Іван Підгайський?

СЕЛЯНИН — Його повішено.

ОТАМАН — А Іван Рибак?

ДРУГИЙ СЕЛЯНИЧ — Теж.

ОТАМАН — Всі загинули... Чи задармо?

СУМНИЙ СЕЛЯНИЧ — Во вийшла смерть через вікна наші, вчийшла в палаці наші, щоб вигубити дітей на площах і немовлят на вулицях... і я проказував „Вірус”...

ОТАМАН — Задармо загинули?

ЖІНКА — (палко) — Відповідайте ж!

МІЩАНІН — Здається, що задармо.

ОТАМАН — Так! То я виру задармо?

ЖІНКА — Відповідайте ж йому, відповідайте!

Тиша.

ІІ СЕЛЯНИН — Кажуть, що тебе помилувати.

МІЩАНІН — (несміливо) — Перепроси!

ОТАМАН — (хутко підходить до нього) — А ти? Щоб ти зробив?

МІЩАНІН — Маю жінку й дітей...

ЖІНКА — Щоб зробив? Не що зробив би, але що зробив, уже зробив. він, усі зробили, всі, хто тут стоїть, всі!

ІІ МІЩАНІН — Перепроси.

ІІІ МІЩАНІН — Так, перепроси.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ — Все було надармо.

СУМНИЙ СЕЛЯНИН — Брата забили драгони.

В замку скрипить ключ.

ОТАМАН — (дивиться на двері)

Хвиля тяжкої тиши.

СЕЛЯНИН — Вже йдуть за тобою.

Селяни відступають від дверей, щоб звільнити дорогу й зі страхом оглядаються.

ЖІНКА — (починве ридати).

САМОВЛЕВНЕНИЙ МІЩАНІН — (де повільним кроком до в'язня, підходить, кладе йому на плече руку) — Я говорить

лагідно я з повагом) — Скорися, може що поможет. Немає нічого іншого.

ІІІ СЕЛЯНИН — (шепче) — Вже йдуть.

ЯВА П'ЯТА.

ОТАМАН І ПАН.

Двері відчиняються, входить пан.

ШЛЯХТИЧ — (гукуючи) — Гей, з дороги! Його милості, ваш пан іде...

ПАН — (входить зі своїм почетом. Між ними є й отець Кілріян).

ПАН — гарний, високий дід з лагідними очима й сивим волоссям. Говорить стиха й поважно, але в гордим притиском на кожнім слові. Стас біля входу й мовчики пригладяється до присутніх.

ОТАМАН — глядить на нього з подивом, ніколи не бачив його перед цим і уявляв його інакшим.

ЖІНКА — (падає панові до ніг) — Змилуйся, пане, змилуйся над ним!

ПАН — Встань, добра жінко!

ШЛЯХТИЧ — (лагідно підіймає жінку.)

ПАН — (з цього моменту не звертає на неї жадної уваги) Звертається до бувших повстанців) — Розмовляли з ним?

МІЩАНІН — Розмовляли.

ПАН — Де скочу?

ІІІ МІЩАНІН — нена чого багато балакати.

ПАН — нічого нового, правда? Все при старіні?

МІЩАНІН — Все при старіні.

ПАН — Ну, ти довго вже тут?

ОТАМАН — Три роки.

ПАН — Так, три роки, час біжить. Прихідмі ді-який

вплив на тебе зробив Слухав уважно ньюки пан-отця. Віруєш у святу церкву всесвітню, значення святих, відпущення гріхів, воскресення мертвих тілом і вічне життя!)

ОТАМАН—Амінь... Вірую!

ПАН—(до бувших повстанців)—Ідіть і оповідайте! є між вами ще багато таких, які вірують лише устами, а в душі є старими сретжками. Чи так, отче Кипріянко?

ПАТЕР—Цей народ не такий вже злопартий, як був; вже заспокоївся й з не скідомості помилляється, а упертости. Вибач їм, пане!

ПАН—Ви завжди за них промовляєте й завжди виб'чили, як наказує ваш святий стан, мій добрий отче Кипріянко! (До повстанців)—Ну, ідіть і оповідайте, що чули.

ОТАМАН—Ідіть і оповідайте!

ПАН—Ще щось є. Півроку провадив повстання проти мене.

ОТАМАН—Не проти тебе, пане, а за наші права.

ПАН—А, я у цім є поступ! Але помилляєшся. Не було права, за котре ти боровся. Відповідай: було чи не було? На чому боці був Бог?

ОТАМАН—(дивиться Яому пильно в очі й мовить).

ПАН—(до бувших повстанців)—Поможіть йому! Було право, за котре ви провадили повстання? (Обертається до одного з міщан)—Відповідай!

МІЩАНИН—Помилляєся. Не було права.

ОТАМАН—Ой!

ПАН—Так, помилляєся. Можна вжити Я мирного сповіді (до отамана)—Чув?

ОТАМАН—(пригноблено)—Чув.

ПАН—Ну, вкліякни Я присягай на вірність.

ОТАМАН—(дивиться без виразу на оточення. Всі очі звернені на нього. Між ними розпалені як жар очі жінок впиваються в нього. Спиняє зір на ній і бачить її напруженну постать й уста, що ось-ось крикнуть. Вагдається).

ПАН—Ну, хлопе, без довгого вагання!

ПАТЕР—(підіймає кид оточенням хрест)—Пам'ятай про вічність, сину мій!

САМОВПЕВНЕНИЙ СЕЛЯНИН—Присягай!

ОТАМАН—(робить крок вперед. Потім зупиняється. Всі стежать за ним очима. Жінчині очі палають, а її постать готова кожну мить кинутися вперед).

ПАТЕР—Згадай про Бога!

ОТАМАН—(Іде непевним кроком до пана, відлякає перед ним і склияє голову до землі).—

Присягаюся й обіцяю!

Через присутніх перелітає хвиля жаху.

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Ох!

СУМНИЙ СЕЛЯНИН—Марнота марнота і все марнота.

ПАН—(до бувших повстанців)—Ідіть і оповідайте! (Потім обертається до одного з почету й махає рукою).

ШЛЯХТИЧ—Одчиняє двері. Входить

КАТ—(в червонім одязі, з підручниками).

ЯВА ШОСТА.

ОТАМАН І КАТ.

ШЛЯХТИЧ—(показує катові на отамана)—Хутчія! Нарід зовні чекає.

ПАН—(з почетом віходить. Ніхто цього в загальнім здивованні не зауважив. З панового почету тут зістав лише патер, отець Кипріян).

ПАТЕР—Бог тебе просвітив, мій сину. Я ти послухав моого наказу. Радуйся Я населись! Не лякайся смерті Й молися за мною: „Отча наш, що єси на небесах, хай святиться ім'я Твое..

(Двері є настіж одінкені. Зовні доходять звуки

дзвону й гудіння бубна. Всі заніміли від несподіванки).

ПАТЕР—..хай прийде царство Твое, хай буде воля Твоя
як на небі, так і на землі...

СЕЛЯНИН—Це зрада!

ІІІ СЕЛЯНИН—Ша! Тиго!

КАТ—з підручними беруться до отамана.

ЖІНКА—(хоче кинутися за паном. Але Його вже тут не
має. Перед дверима стоїть варта, Жінка обертається від
дверей до отамана, хоче бігти до нього, але не додходить.
Котиться на землю з криком; зомліла,

ПАТЕР—..хліба нашого повсякденного дайнам сьогодня...

ОТАМАН—(Лишє тепер спам'ятався. Вже в звізданий Й
прачається в руках катів) Ні, ні це був...

КАТ—Дайте мені заливу грушку! (Катові підручні за-
тулюють отаманою уста).

ОТАМАН—Наші права, пра...

ШЛЯХТИЧ—Хутчій!

ПАТЕР—...і відвости нам провини наші, як і ми проща-
ємо винуватцям нашим...

ШЛЯХТИЧ—Хутчій, тільки хутчій! (Усе скінчено. Ота-
мана звязано).

ПАТЕР—...і не впровадь нас у спокусу, але збав нас
від злого. Амінь.

ОТАМАНА—(проводить до виходу).

САМОВЛЕВНЕНИЙ МІЩАНІН—І це було намарно! Бід-
ний!

СЕЛЯНИН З ГЛУХИМ ГОЛОСОМ—Бідний, бідний!

СУМНИЙ СЕЛЯНИН—І все було намарно!

ПАТЕР—Богородице Діво, радуйся...

Похід віходить. Дзвонить дзвін і гуде бубон.

Видавництво „Веселка“

—о Каліш. табо

ВИПУСТИЛО З ДРУКУ:

1) Літературний місячник „Веселка“	
Рік I. I число [розійшлося]	200 мр.
II " [розійшлося]	200 "
III "	400 "
IV "	400 "
V "	500 "
VI VII I VIII	1000 "
Рік II. I число	1000 "
2) Ф. Крушинський. „Мотря Кочубеївна“, трагедія в 5 актах.	500 "
3) І. Ольбрахт. „П'ятий акт“, др. нарис з чеськ. визвольної боротьби, перекл. Л. М.	300 ..

ГОТУЄ ДО ДРУКУ:

- 1) М. Селегій. Збірка поезій.
- 2] Олекса Карманюк. „Максим Свеней“, трагедія на 5 дій (З визвольної боротьби Ірландії).
- 3]. І. Зубенко. „Максим (Фрагменти драми)“, п'єса на 3 дії.
- 4] П. Загоруйко. „Розбита мрія“, драматичний нарис на одну дію,
- 5] " „Порвані струни“, збірка віршів.
- 6] " „Тіни і плаї“, збірка новель.
- 7] Олекса Карманюк. „Невідомий“ драм. нарис на 1 дію.
- 8) " " „Зрадниця“, др. на 5 дій [Обидві речі з укр. визвольної боротьби останньої доби].